

[←Vissza](#)

[Print](#)

Marcello Musto: Karl Marx: a befejezetlenség egyetemleges bája, Marx-Engels Összes Művei új kritikai kiadásáról

Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGA2)

Az utóbbi egynéhány évben a nemzetközi tudóstársadalom megújult figyelemmel kíséri egy félreértett szerző: Karl Marx munkásságát. Bár gondolatrendszere kétségkívül régimódi, ám tagadhatatlan, hogy tudományos eredményei nélkülözhetetlenek jelenünk megértéséhez. Ráadásul elmondhatjuk, hogy végre visszakerült a tudomány szabad területére. Műveiről lehullott az *instrumentum regni* gyűlöletes szerepe, az a funkció, ahogyan a múltban gyakorlati eszközként szolgált, s ez tette lehetővé, hogy mára újra az érdeklődés középpontjába került. Ennek a figyelemnek kétségtelen jele egyrészt a *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA2) útjára indítása, amely a szocialista országok összeomlását követő hosszabb publikációs szünet után 1998-ban kezdődött újra. A figyelem jele továbbá Marx írásai kiadásának újraszervezése, valamint a MEGA2 kiadói főhadiszállásának a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften kereteiben való további működtetése. A 114 kötetesre tervezett kiadás jelenleg a 15. darabjánál tart. Ez a MEGA kiadásának újraindítása óta a 10. publikált kötet, mert nem sorrendben haladnak. Minden egyes kötet két részből áll: az eredeti szövegtestből és a kritikai apparátusból.

Az új történelmi-kritikai kiadással kapcsolatos legfrissebb filológiai kutatások Marx műveinek egy eddig kevésbé ismert sajátosságára: befejezetlenségükre derítettek fényt. Marx jóval több kéziratot hagyott hátra, mint amennyi nyomtatásban napvilágot látott. Ez igaz *A tőke* esetében is, melynek teljes kiadása, beleértve az 1857-től elkezdett előkészületi munkálatokat, majd csak a 2007-ben megjelenő MEGA második részében nyeri el teljes alakját.

Marx halála után Engels látott hozzá elsőként e bonyolult és nehéz vállalkozáshoz, barátja töredékes hagyatékának kiadásához (bonyolulttá és nehezzé az tette a munkát, hogy az anyag szét volt szórva; Marx írásainak furcsa-különc a nyelvezete; kézírása majdnem olvashatatlan). E számtalan nehézség és buktató különösen *A tőke* harmadik kötete esetében érzékelhető (MEGA, II/15. Karl Marx: *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Dritter Band.* Hamburg, 1894, Akademie Verlag, Berlin 2004), melyet Marx nem tudott még nagyjából sem rendszeres formába önteni (ez volt az egyetlen ilyen könyve). Engels energiáját 1885-1894 között az intenzív kiadási tevékenység kötötte le, s ennek eredménye, hogy az eredetileg erősen fésületlen, főképp "*in statu nascendi* lejegyzett gondolatokból" és előtanulmányokat rögzítő megjegyzésekből álló szöveg rendszeres gazdaságelméletet megfogalmazó, organikus szöveggé alakult. Cseppet sem meglepő, hogy ez az eljárás számtalan értelmezési hibát eredményezett. Ebből a szempontból nagy jelentősége van a megelőző kötetnek (MEGA, II/14. Karl Marx - Friedrich Engels: *Manuskripte and redaktionelle Texte zum dritten Buch des "Kapitals", 1871 bis 1895.* Akademie Verlag, Berlin, 2003). Ez a kötet tartalmazza Marx utolsó, 1871-1882 közötti időszakából származó hat kéziratát, melyeket *A tőke* harmadik kötetéhez készített. E kéziratok közül a legfontosabb az 1875-ös, terjedelmes *Mehrwertrade und Profitrate mathematisch behandelt*, valamint azok a szövegek, melyeket Engels kiadói minőségében Marx kézírataihoz hozzáfűzött. Ezek a kéziratok egyértelmű pontossággal mutatják be azt a folyamatot, amelynek során elnyerték publikált formájukat, és mivel élesen rávilágítanak a szövegen végrehajtott számtalan beavatkozásra - melyek jóval nagyobb számban fordulnak elő, mint azt mostanáig feltételeztük -, lehetővé válik, hogy megértsük Engels kiadói szerepének erős és gyenge pontjait. E mű értékének további megerősítéseként érdemes kiemelni, hogy a könyvben szereplő 51 szövegből 45 itt jelenik meg először nyomtatásban.

A MEGA filológiai vizsgálata jelentős eredményekkel járt az első szekció kötetei esetében is, melyek Marx és Engels írásait, cikkeit és vázlatait tartalmazzák. Nemrégiben két kötet látott napvilágot. Az első (MEGA, I/14. Karl Marx - Friedrich Engels: *Werke, Artikel, Entwürfe. Januar bis Dezember 1855*. Akademie Verlag, Berlin, 2001) kétszáz cikket és vázlatot tartalmaz, melyeket a két szerző 1855-ben írt a *New-York Tribune* és a bresloui *Neue Oder-Zeitung* részére. Különböző kiegészítő kutatások tették lehetővé további 21 cikknek a kötetbe való beemelését (melyeket korábban nem soroltak a két szerző művei közé, mivel a jelentős amerikai napilapban név nélkül láttak napvilágot), így ezek is bekerültek Marx és Engels leghíresebb, az európai diplomáciáról és politikáról, a nemzetközi gazdasági válságról és a krími háborúról szóló cikkei közé. Ezzel szemben a második kötet (MEGA, I/31. Friedrich Engels: *Werke, Artikel, Entwürfe. Oktober 1886 bis Februar 1891*. Akademie Verlag, Berlin, 2002) Engels kései írásaiból közöl néhányat. A kötetben jegyzetek és tervezetek szerepelnek, többek között a *Rolle der Gewalt in der Geschichte* kézírata (a kéziratot először publikáló Bernstein kommentárjai nélkül), a munkásmozgalmi szervezeteknek írott beszédek, illetve a korábban már megjelent írások és cikkek új kiadásaihoz írt számtalan előszó. Ez utóbbiak között különös érdeklődésre tarthat számot a "Die auswärtige Politik des russischen Zarentums", az orosz külpolitika két évszázados történetének a *Die Neue Zeiten* napvilágot látott elemzése, melyet 1934-ben Sztálin betiltott, valamint a "Juristen-Sozialismus", melyet Engels Kautskyval közösen írt, s most különíthetők el végre világosan, hogy mely részleteket is írta Kautsky.

Érdekes új fejlemények bontakoznak ki az új történeti-kritikai kiadás harmadik szekciójában is, mely a levelezést tartalmazza. A nemrég publikált kötet (MEGA, III/13. Karl Marx - Friedrich Engels: *Briefwechsel Oktober 1864 bis Dezember 1865*. Akademie Verlag, Berlin, 2002) középpontjában Marxnak az 1864. szeptember 28-án Londonban létrehozott Nemzetközi Munkásszövetségben végzett politikai tevékenysége áll. A levelek bemutatják Marx tevékenységét a Munkásszövetség működésének első évében, azt a folyamatot, melynek eredményeként Marx egyre fontosabb szerepet töltött be, és egyben bizonyítják, hogy közéleti elkötelezettségét - 16 év után újra visszatért a frontvonalba - mindenképp megkísérelte összeegyeztetni tudományos munkásságával. A tárgyalt kérdések között ott van a szakszervezetek szerepének elemzése, melynek fontosságát Marx azzal is hangsúlyozta, hogy azonnal szembehelyezkedett Lassalle azon javaslatával, hogy a porosz állam által finanszírozott szövetkezeteket kellene felállítani: "a munkásosztály vagy forradalmi, vagy nincs is", mondta Marx. A kérdések között szerepel továbbá az owenista Westonnal folytatott vitája, melynek eredményeképp született meg előadássorozata, s ennek darabjait halála után, 1898-ban akarták megjelentetni *Érték, ár és profit* címmel; továbbá az egyesült államokbeli polgárháborúval kapcsolatos meglátásai, valamint Engels könyvecskéje, *A porosz katonai kérdés és a Német Munkáspárt*. A levelezés másik, nemrég megjelent kötetének (MEGA, III/9. Karl Marx - Friedrich Engels: *Briefwechsel Januar 1858 bis August 1859*. Akademie Verlag, Berlin, 2003) alaphangját az 1857-es gazdasági válság adja meg. E válság lobbantotta fel Marx reményét, hogy az 1848-as vereséget követő holtpontról végre kimozdulhat a forradalmi mozgalom ("a válság úgy ás magának utat, mint a jó öreg vakondok"). Ebbéli reménye felélesztette Marx intellektuális termékenységét, és arra sarkallta, hogy még "az özvíz bekövetkezése előtt" vázolja fel gazdaságelméletének körvonalait; a vágyott és remélt vízőzön azonban ugyancsak elmaradt. Szintén ebben a korszakban születtek meg a *Grundriss*hez írott utolsó jegyzetfüzetek - a szerző koncepciójának fejlődését e kitüntetett támpontról nagyszerűen megfigyelhetjük. Marx ekkoriban arra az elhatározásra jutott, hogy munkáját folytatásokban jelenteti meg. Ezek első része - *A politikai gazdaságtan bírálatához* címmel - 1859 júniusában jelent meg. Ami Marx személyes helyzetét illeti, ezt a korszakot "az elüszkösödött nyomor" jellemzi: "Nem hiszem, hogy valaha is írt olyasvalaki »a pénzről«, aki ennyire híján volt vizsgálati tárgyának." Azt látjuk, hogy Marx - ingatag helyzete ellenére - kétségbeesetten harcol, hogy "gazdaságtanát" befejezze: "Tűzön-vízen át ki kell tartanom tárgyam vizsgálata mellett, s nem szabad hagynom, hogy a burzsoá társadalom pénzcsináló géppé fokozzon le." Bár mindent megtett annak érdekében, hogy a soron következő folytatást megírja, ám azt soha nem tudta befejezni, és *A tőke* első könyve csak 1867-ben látott napvilágot. Bámulatos tervének további részeiből, noha sok elemében

rendszerzett formájúak, csak egyes fejezetek valósultak meg, viszont megszámlálhatatlanul sok félbemaradt kézirat, odavetett vázlat és befejezetlen tervezet halmaza maradt ránk.

A befejezetlenség, Marx egész irodalmi munkásságának hűséges társa és elmaradhatatlan átka, természetesen már korai munkáiban is felfedezhető. A *Marx-Engels-Jahrbuch* új sorozatának első száma (Karl Marx - Friedrich Engels - Joseph Wydemyer: *Die deutsche Ideologie*. Akademie Verlag, Berlin, 2004), melyet teljes egészében *A német ideológiának* szenteltek, kétségbevonhatatlanul bizonyítja ezt. Ez a mű, mely előrevetíti a MEGA2 I/5. kötetének megjelenését, ami 2008-ban várható, s amelynek kézírata tartalmazza a joggal Moses Hessnek tulajdonítható részeket, a régebbi kiadványoktól eltérően abban a formában közli majd Marx és Engels szövegeit, ahogyan azokat szerzőik hátrahagyták, azaz nem tesz kísérletet a szövegek rekonstrukciójára. Az évkönyvben megjelent részek megegyeznek a "Feuerbach" és "Szent Bruno" című I. és II. fejezetekkel. Az a hét kézirat, mely túlélte "az egerek rágcsálásának kritikáját", önálló szövegekként, időrendi sorrendbe állítva kerülnek egy csoportba. A szöveg egyenetlen színvonala világosan kiolvasható ebből a kiadásból. Különösen igaz ez a Feuerbachról szóló fejezetre, mely távolról sem kész. Mégis, egészében véve ez a kötet jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy megbízható alapokkal rendelkezünk Marx gondolatrendszerének részletes feldolgozásához a további kutatásokat illetően. *A német ideológia*, melyet időnként Marx materialista koncepciójának kimerítő példájaként elemeznek, visszanyeri eredeti, töredékes jellegét.

Végül, ami a fiatal Marx munkásságát illeti, érdemes szót ejteni arról, hogy változatlan kiadásban újra megjelent a két szociáldemokrata tudós, Landshut és Mayer által szerkesztett, Marx korai műveit összegyűjtő kötet (Karl Marx: *Die Frühschriften*. Kröner, Stuttgart, 2004). Az eredeti kiadás 1932-ben látott napvilágot - az "első" MEGA-val egy időben -, s ez tette lehetővé, hogy ismertté váljon az addig még nem publikált *Gazdasági-filozófiai kéziratok* és *A német ideológia*, bár a tartalomban és a szöveg különböző részeinek elrendezésében számos hiba van, az eredeti verziót pedig sok helyen rosszul betűzték ki.

Számos oka volt annak, hogy Marx műveit sokáig mély és meg-megújuló értetlenség övezte, például a marxi kritikai elmélet rendszerezésére tett kísérlet - ami műveinek lényegileg befejezetlen és nem rendszeres jellegét akarta megváltoztatni -; hogy az elméletének népszerűsítésére tett kísérletek konceptuálisan elszegényítették a gondolatait; hogy írásait meghamisították és cenzúrázták, mi több, hogy ezzel egyidejűleg politikai célokra használták. A helyzet mára gyökeresen megváltozott: most elméletének csonkasága ad egyfajta egyetemleges bájítéletművének, s ennek nem állhatnak már útjában azok az értelmezések, melyek korábban olyan mértékben meghamisították az életművet, hogy az nyilvánvalóan önmaga tagadásává lett.

Ebből a csonkaságból születik újjá egy problematikus és sokarcú elmélet és olyan horizont, amely távlatainak feltérképezéséhez a *Marx-Forschung* még számtalan ösvényt, utat kínál.

(Fordította: Baráth Katalin)

Eszmélet folyóirat, 72. szám (2006. tél)